

Dr hab. Anna Wojnarska, prof. u.
Państwowa Uczelnia Zawodowa
Im. Prof. St. Tarnowskiego w Tarnobrzegu

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Agnieszki Kos

„Zasoby osobiste

Osób uzależnionych od opioidów w trakcie leczenia substytucyjnego”

Napisanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Lewickiej- Zelent, prof. UMCS

Oraz promotora pomocniczego dr Ewy Grudziewskiej

Warszawa 2023, ss. 367

Uwagi wstępne

Recenzowana praca dotyczy bardzo ważnego problemu społecznego jakim jest kwestia leczenia uzależnienia od opioidów i znaczenia w tym procesie zasobów osobistych osób uzależnionych. Dotychczasowe badania w tym obszarze koncentrowały się głównie na aspektach deficytowych takich jak przyczyny, predyspozycje w kierunku zachowań ryzykownych oraz problemów leczenia i zachowania abstynencji. Przedłożona rozprawa została zlokalizowana w paradygmacie psychologii pozytywnej wskazującej na znaczenie pozytywnych cech takich jak ; samoocena, nadzieja, poczucie skuteczności i koherencji, wsparcie społeczne i inne. Analizy te mogą ukierunkować proces terapii. Autorka wskazuje

również na genezę podjętego tematu badań naukowych, dla których inspiracją jest jej praktyka w zakresie leczenia analizowanych uzależnień.

Pod względem formalnym praca została przygotowana na dobrym poziomie. Struktura pracy zachowująca właściwe proporcje między wprowadzeniem teoretycznym i raportem z badań, spełnia wymogi stawiane tego typu rozprawom. Błędy edytorskie i stylistyczne są bardzo nieliczne, natomiast ogólnie styl pracy można uznać za klarowny i komunikatywny. Praca składa się z siedmiu rozdziałów z czego trzy pierwsze stanowią wprowadzenie teoretyczne do badań, jeden rozdział zawiera założenia metodologiczne badań własnych, trzy ostatnie dotyczą analizy uzyskanych wyników badań. Dodatkowo w pracy umieszczono zakończenie i wnioski, bibliografię, spis tabel oraz aneksy zawierające autorskie techniki użyte w badaniach. W sumie praca zawiera 367 stron. Wyniki przedstawiona w 197 tabelach i 9 wykresach.

Opinia na temat merytorycznej zawartości wprowadzenia teoretycznego rozprawy

Tytuł pracy oraz tytuły rozdziałów są adekwatne do przedstawionych w nich treści. Wprowadzenie teoretyczne składa się z trzech rozdziałów dotyczących istotnych zagadnień: charakterystyki uzależnienia od opioidów, leczenia substytucyjnego i zasobów osobistych.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Wprowadzenie w problematykę przedmiotu* wprowadza czytelnika w temat istoty i specyfiki uzależnienia od opioidów. Autorka analizuje termin uzależnienia w kontekście współczesnych systemów diagnostycznych DSM5 oraz ICD 10 wskazując, że ten ostatni system jest w trakcie modyfikacji. Odnosi się również do rozumienia uzależnienia w Ustawie z dnia 17 sierpnia 2023 o przeciwdziałaniu narkomanii. . Dokonuje przeglądu koncepcji etiologicznych uzależnienia od opioidów podkreślając jego wielorakie uwarunkowania o charakterze biologicznym, psychicznym i społecznym. Rozważania te wskazują, że przyczyny nadmiernego używania narkotyków są dość skomplikowane i rozpoznawanie tylko jednego źródła jest niewystarczające. Moim zbyt mało pokreślono znaczenie koncepcji, które uwzględniają interakcyjny charakter czynników etiologicznych, co także uzasadnia konieczność interdyscyplinarnego podejścia do terapii i leczenia uzależnienia od opioidów. Znaczenie podjętego tematu podkreśla także poruszony temat konsekwencji uzależnienia od opioidów w sferze zdrowia psychicznego i fizycznego oraz kosztów społecznych leczenia.

Rozdział drugi zawiera przegląd form pomocy dla osób uzależnionych od opioidów w Polsce. Autorka wskazuje na istnienie standardów i procedur opracowanych przez profesjonalistów, które wymagają odpowiednich kompetencji od osób prowadzących leczenie i terapię. Wskazuje także na nowe podejście w tym zakresie wyrażające się odejściem od paradygmatu abstynencyjnego. W ramach dostępnych form pomocy osobom uzależnionym charakteryzuje leczenie detoksykacyjne, leczenie ambulatoryjne, stacjonarne, grupy wsparcia, postrehabilitację oraz leczenie substytucyjne. Zwraca uwagę, że dotychczasowe formy leczenia ambulatoryjne i stacjonarne cieszą się coraz mniejszym zainteresowaniem, natomiast rośnie popularność leczenia substytucyjnego. Ta ostatnia forma nie wymaga całkowitej abstynencji i jest dedykowana osobom, które nie są w stanie podjąć leczenia opartego na powstrzymaniu się od używania opioidów. Leczenie substytucyjne opiera się na metadonie i znacznie rzadziej na buprenorfynie, których działanie i procedura stosowania zostały szczegółowo opisane. Na zakończenie tego rozdziału zwrócono uwagę na wskaźniki skuteczności tej metody, które są obiecujące i na tle innych form leczenia najbardziej optymistyczne. W rozdziale tym zabrakło mi jakichkolwiek propozycji terapii psychopedagogicznej wobec osób uzależnionych co w kontekście następnych treści uzasadniałoby zajęcie się zasobami osobistymi.

W rozdziale trzecim zatytułowanym *Wybrane zasoby osobiste w ujęciu interdyscyplinarnym* Autorka wyjaśnia pojęcie zasobów oraz ich teoretyczny kontekst oraz przytacza kategoryzacje zasobów osobistych. Pierwszym charakteryzowanym wymiarem jest samoocena ze szczególnym zwróceniem uwagi na związki tej cechy z przystosowaniem społecznym. Być może kluczem do adekwatnej samooceny jest rozwijanie refleksyjności i wglądu, który pozwala ocenić właściwie własne możliwości i ograniczenia człowieka. Autorka zwraca także uwagę na niedoskonałości metod badających samoocenę, podkreślając, że techniki typu self-report są obciążone licznymi ograniczeniami (s.59-60). Dwa kolejne wymiary czyli poczucie własnej skuteczności oraz wsparcie społeczne zostały omówione pod względem ich istoty oraz znaczenia dla funkcjonowania psychospołecznego człowieka. Autorka uwzględnia w obszarze zasobów osobistych wsparcie społeczne, które jest zaliczane do zasobów społecznych, choć oczywiście można z taką klasyfikacją polemizować. Jednak nie ma błędu w uwzględnieniu tego wymiaru, ponieważ Autorka w swoich badaniach analizuje subiektywną percepcję wsparcia społecznego. Zabrakło w tym rozdziale analizy znaczenia zasobów osobistych w skuteczności terapii odwykowych i utrzymywaniu abstynencji przez osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych. Liczne badania potwierdzają znaczenie takich zasobów osobistych jak: adekwatna samoocena, poczucie skuteczności oraz poczucie

wsparcia ze strony rodziny, przyjaciół i społeczności dla powstrzymywania się od nadużywania substancji psychoaktywnych. Tych treści w pracy zabrakło.

Wprowadzenie teoretyczne wskazuje na dobry warsztat pisarstwa naukowego Autorki. Przy tak dużej ilości publikacji na temat uzależnienia od substancji psychoaktywnych, a szczególnie opioidów przegląd i analiza przedstawionych zagadnień jest bardzo syntetyczna, a jednocześnie dość wnikliwa. Plusem jest także sformułowanie krótkich podsumowań, kończących poszczególne rozdziały. Mają one charakter syntezy, choć zabrakło podejścia bardziej krytycznego.

Wprowadzenie teoretyczne jest dość dobrym uzasadnieniem podjętych przez Autorkę badań. Cenne jest zwrócenie uwagi na fakt niedoceniaenia w polskim społeczeństwie problemu leczenia uzależnienia od opioidów, podczas gdy każdy konsument narkotyków jest nałogowcem. Ponadto Autorka wykazała duże braki w uwzględnianiu problematyki funkcjonowania psychospołecznego osób uzależnionych od opioidów oraz znaczenia zasobów osobistych w genezie i procesie leczenia osób uzależnionych..

Ocena części metodologicznej

Podstawy metodologiczne badań własnych miejscami charakteryzują się dużą dokładnością, ale także licznymi niedociągnięciami. Po pierwsze sformułowanie problemów badawczych budzi zastrzeżenia, ponieważ zawiera powtórzenia i niejasności. Np. czym różnią się takie pytania badawcze: *Jak osoby badane oceniają samych siebie (samoocena) i poczucie własnej skuteczności?* oraz *jakim poziomem własnej skuteczności cechują się badane osoby? jakim poziomem samooceny skuteczności cechują się badane osoby?* Pytania takie jak: *W jakim stopniu miejsce (długość) leczenia substytucyjnego różnicuje badane osoby?* powinny brzmieć *Czy istnieje istotna różnica w zakresie badanych zmiennych pomiędzy badanymi osobami z województwa mazowieckiego i śląskiego?* oraz *Czy istnieje istotna różnica w zakresie badanych zmiennych pomiędzy badanymi osobami o długim i krótkim stażu leczenia?* Zawarte w pytaniach oryginalnych sformułowanie *w jakim stopniu sugerowałoby zastosowanie skali ciągłej do zmiennej miejsce (czas) leczenia substytucyjnego*, a tego w pracy nie ma. Hipotezy badawcze są sformułowane poprawnie, ze wskazaniem na źródła ich genezy. Podział osób badanych ze względu na województwo został uzasadniony choć tutaj głównym kryterium jest raczej dostępność do placówek leczniczych. Podział ze względu na staż leczenia nie został uzasadniony. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego w postaci badań porównawczych. Wykorzystano zestaw technik diagnostycznych dobranych trafnie do

analizowanych problemów badawczych, chociaż są one zdominowane przez techniki niestandardyzowane badające przebieg i kontekst leczenia substytucyjnego. Natomiast temat zasobów osobistych został zepchnięty na margines badań. Wątpliwości budzi nadmiernie rozbudowana ankieta autorska, której wypełnienie musiało sprawiać badanym trudności, tym bardziej, że Autorka sygnalizuje takie zastrzeżenia na podstawie badań sondażowych. Przedstawiono w sposób wyczerpujący wartość psychometryczną zastosowanych technik standaryzowanych. Zmienne i wskaźniki zostały ustalone poprawnie.

Procedura doboru osób badanych została przedstawiona bardzo szczegółowo. Uwzględniono w trakcie badań ochronę danych osobowych oraz kwestię zgody badanych na udział w projekcie. Osoby badane zostały dobrane w sposób celowy oraz częściowo losowy. Pewne niejasności wiążą się z faktem badania 224 osób, a potem uwaga, że badania zasadnicze metodami standardowymi dotyczyły 10 osób. Przecież z dalszych analiz wynika, że wszyscy badani czyli 224 osoby wypełniały kwestionariusze SES, GSES i ISEL.

Ocena raportu z badań własnych

Trzy rozdziały dotyczą analizy wyników badań. W rozdziale piątym dokonano porównań pomiędzy osobami badanymi z województwa mazowieckiego i śląskiego. Pierwsza część stanowi szczegółową charakterystykę danych socjodemograficznych, które moim zdaniem powinny trafić do rozdziału charakterystyka osób badanych. Następnie prezentowane są wyniki narzędzi autorskich dotyczące przebiegu, oceny skuteczności i konsekwencji leczenia. Pytania dotyczące metod terapeutycznych takich jak trening asertywności, treningu motywacyjnego i innych nie wnoszą nic nowego, ponieważ jak pisze Autorka są one rzadko stosowane i badani mogą o nich nie wiedzieć. Ponadto wątpliwości budzi analiza technik SES i GSES. Skąd Autorka zaczerpnęła poziomy nasilenia tych cech skoro w skali GSES normy stenowe pozwalają na wyznaczenie trzech, a nie pięciu poziomów. Wyniki zaprezentowano w 84 tabelach co świadczy o raczej umiarkowanej zdolności analizy i syntezy wyników badań. Ponadto w natłoku informacji umyka całkowicie problem zasobów. Zastrzeżenia budzi poziom analiz statystycznych opartych tylko na procedurze testu χ^2 , podczas gdy w SES i GSES można było zastosować techniki parametryczne lub nieparametryczne.

Kolejny rozdział poświęcony jest analogicznym porównaniom wyników zastosowanych technik tym razem ze względu na długość trwania leczenia substytucyjnego (do 5 lat, powyżej 5 lat). Pomimo prób wprowadzania elementów dyskusji wyników prezentowany materiał jest monotony i umiarkowanie ciekawy. Ponownie część

analizowanych pytań nie wydaje się potrzebna, a techniki standaryzowane sprowadzono na bardziej elementarny poziom pomiaru (jakościowy lub porządkowy). Główną procedurą statystyczną pozostaje test χ^2 .

Ostatni rozdział dotyczy analizy dokumentacji medycznej oraz wyników testów SES, GSES i ISEL. Tym razem brakuje jakichkolwiek porównań ze względu na liczebność grupy. Wszystkie rozdziały dotyczące analizy wyników kończą dość trafne podsumowania wskazujące na znajomość tematu przez Autorkę oraz pozwalających czytelnikowi śledzić jej tok myślenia.

Na zakończenie Autorka formułuje kilkanaście wniosków ważnych dla praktyki terapii osób uzależnionych od opioidów. Wiele z tych wniosków dotyczy przebiegu leczenia w aspekcie medycznym, natomiast brakuje wniosków dotyczących rozwijania zasobów osobistych. W tym obszarze sugestie dla praktyki są bardzo enigmatyczne. Ponadto w podsumowaniu (s.285) pojawia się pojęcie zasobów w zupełnie nowym kontekście nie uwzględnianym we wcześniejszych rozważaniach.

Podsumowując ocenę merytoryczną pracy za szczególne jej zalety uważam dobrą orientację Autorki w temacie leczenia substytucyjnego. Poprawność językowa i umiejętność syntetyzowania informacji z bogatych materiałów źródłowych oraz wyników badań świadczy o refleksji badawczej. Praca jest edytorsko stosunkowo dobrze opracowana. Język, którym posługuje się Doktorantka jest jasny, zrozumiały i komunikatywny. Należy też docenić dość bogatą literaturę, w tym anglojęzyczną, wykorzystaną w dysertacji.

Natomiast wadami są niejasne sformułowania problemów badawczych oraz powtórki merytoryczne pytań. Ponadto nadmiar tabel i monotonia komentarzy obniża walory pracy. Problemem jest bazowanie tylko na teście χ^2 , podczas gdy metody GSES, SES i ISEL wymagają zastosowania testów parametrycznych lub nieparametrycznych po wcześniejszej weryfikacji rozkładu wyników. Ponadto wbrew tematowi pracy główny nacisk w badaniach i analizach wyników został położony na medyczne leczenie uzależnienia od opioidów, natomiast marginalnie potraktowano kwestię znaczenia zasobów i metod ich stymulowania i wzbogacania. Autorka rozprawy powinna poszerzyć posiadane umiejętności i kompetencje metodologiczne dotyczące formułowania pytań i hipotez badawczych, analizy i interpretacji wyników. Należy docenić wysiłek Autorki zarówno w opracowanie części teoretycznej, jak i przeprowadzenie badań oraz opracowanie danych. Warto także podkreślić, że badania zostały

przeprowadzone w grupie uznawanej za trudno dostępną, co wiązało się także z przejściem przez liczne i czasami dość uciążliwe procedury przeprowadzania badań.

Praca mgr Agnieszki Kos wypełnia lukę w polskich badaniach psychopedagogicznych poświęconych uzależnieniom od opioidów i leczeniu substytucyjnemu, wskazując te obszary, które mogą być inspirujące dla profilaktyki i terapii tych uzależnień.

Konkluzja końcowa

Doceniając wartość poznawczą i aplikacyjną przedłożonej do recenzji dysertacji mgr Agnieszki Kos stwierdzam, że pomimo uchybień odpowiada ona wymaganiom stawianym pracom doktorskim określonym w rozprawie odpowiada warunkom określonym w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.).

Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do publicznej dyskusji nad rozprawą .

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'A. Wójcik', with a long horizontal line extending to the right.